

Рукописный трактат «О коронах» начала XVIII в.: памятник русско-венгерских культурных связей

«A koronáról»: egy XVIII. század eleji kézirat, az orosz-magyar kulturális kapcsolatok dokumentuma

Рукописный трактат «О коронах» начала XVIII в.: памятник русско-венгерских культурных связей
«A koronáról»: egy XVIII. század eleji kézirat, az orosz-magyar kulturális kapcsolatok dokumentuma

Рукописный трактат «О коронах» начала XVIII в.: памятник русско-венгерских культурных связей

«A koronáról»: egy XVIII. század eleji kézirat, az orosz-magyar kulturális kapcsolatok dokumentuma

Рукописный трактат «А коронáról»:
«О коронах» egy XVIII. század
начала XVIII в.: eleji kézirat,
памятник az orosz–magyar
русско–венгерских kulturális kapcsolatok
культурных связей dokumentuma

УДК 930
ББК 63.2
P85

Издание осуществлено
при финансовой поддержке
Татьяны Николаевны Садофьевой

Редакционная коллегия:

Ю.А. Петров, Й. Бодиш, М.Е. Бычкова (отв. ред.), И.В. Поткина

Составители:

М. Алёшин, Э.И. Амерханова, Т. Ботор, М. Фонт,
О.И. Хоруженко, Э. Шашхалми

Рецензент

канд. ист. наук М.К. Юрасов

Рукописный трактат «О коронах» начала XVIII в.: памятник русско-венгерских культурных связей = «A koronákról: egy XVIII. század eleji kézirat, az orosz-magyar kulturális kapcsolatok dokumentuma / сост.: М. Алёшин, Э.И. Амерханова, Т. Ботор, М. Фонт, О.И. Хоруженко, Э. Шашхалми; редкол.: Ю.А. Петров, Й. Бодиш, М.Е. Бычкова (отв. ред.), И.В. Поткина; Рос. акад. наук, Ин-т рос. истории; Университет г. Печ. — М.; Печ, 2013. — 256 с. — ISBN 978-5-8055-0258-4

Публикация рукописного трактата «О коронах» начала XVIII в. из собрания Библиотеки Казанского (Приволжского) федерального университета. Этот труд представляет собой перевод на русский язык сочинения венгерского автора Мартина Шмейцеля «Commentatio historica de coronis». Читатель найдет в публикуемой книге подробную историю регалий монархической власти в Европе с древности до начала XVIII в., которая сопровождается оригинальными изображениями корон периода Средневековья и Нового времени.

Для историков, филологов, источниковедов, археографов.

ISBN 978-5-8055-0258-4

© Институт российской истории РАН, 2013
© Университет г. Печ, 2013
© Коллектив авторов, 2013

К читателям

Предлагаемая вниманию читателя публикация ценного источника, относящегося к истории российско-венгерских культурных связей — рукописного трактата «О коронах» начала XVIII в. — стала результатом сотрудничества историков из России (Максимилиан Алёшин, Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики»; Олег Игоревич Хоруженко, Институт российской истории Российской академии наук; Эльмира Исхаковна Амерханова, Библиотека Казанского (Приволжского) федерального университета) и Венгрии (профессор Марта Фонт, профессор Эндре Шашхалми, доктор Тимеа Ботор, Университет г. Печ).

Рукопись, хранящаяся в рукописном отделе библиотеки Казанского университета, хотя и была описана еще в 1850 г. (описание опубликовано в 1882 г.), долгое время не привлекала внимания исследователей. В 2009 г. с документом удалось ознакомиться доктору исторических наук, ведущему научному сотруднику ИРИ РАН М.Е. Бычковой, которая и выступила инициатором публикации. М.Е. Бычкова поначалу рассматривала рукопись в контексте развития интереса к отечественным и западноевропейским регалиям власти, явно наблюдаемого в русской книжности во второй половине XVII в. Трактат «О коронах» стоит в том же тематическом ряду, что и знаменитые «Титулярник» (1672 г.) или «Генеалогия» Лаврентия Хурелича (1670-е годы). Более внимательное изучение источника позволило М.Е. Бычковой установить, что рукопись представляет собой русский перевод оригинала венгерского происхождения.

Это обстоятельство вызвало интерес у венгерских ученых. Дирекцией ИРИ РАН было принято решение о совместной с венгерскими коллегами реализации данного проекта.

Научное описание рукописи осуществила научный сотрудник библиотеки Казанского университета Э.И. Амерханова. К публикации источник был подготовлен студентом Национального исследовательского университета «Высшая школа экономики» М. Алёшиным, проходившем в ИРИ РАН археографическую практику под руководством О.И. Хоруженко.

Венгерские коллеги взяли на себя исследование текстологии трактата, поиск оригинала, составление научного комментария. Эта работа позволила установить источник текста рукописи. Оказалось, что перед нами перевод опубликованной в 1712 г. книги

венгерского ученого Мартина Шмейцеля «*Commentatio historica de coronis*», за которую он получил степень магистра.

Уточненная датировка позволяет рассматривать рукопись в контексте идеологических, пропагандистских мероприятий, предшествовавших принятию Петром I императорского титула. Их подъем приходится именно на 1710-е годы.

Составители стремились к изданию, максимально отражающему особенности рукописи, пригодному для цитирования воспроизведению текста. Неотъемлемой частью публикации является развернутый научно-справочный аппарат, позволяющий читателю свободно ориентироваться в тексте источника, который содержит порой трудные для понимания цитаты, имена собственные, топонимы.

Публикуемый источник возник непосредственно после реформы кириллического алфавита, предпринятой Петром I в 1710 г. Эта реформа исключала из употребления буквы «пси», «кси», «омега», «ижица» и др. Их последующее бытование в среде русских книжников, бюрократии, вообще грамотной части населения представляет самостоятельный научный интерес как важный аспект истории языка, культуры письма. Публикаторы сочли целесообразным воспроизвести текст без замены вышедших из употребления букв современными эквивалентами.

Публикацию сопровождают три исследовательские статьи. Вводный материал профессора М. Фонт посвящен вопросу о регалиях королевской власти в венгерской культуре Средневековья и Нового времени, профессор Э. Шашалми рассмотрел вопрос об авторе латинского текста и его произведениях, Э.И. Амерханова и М. Алёшин исследовали палеографические особенности рукописи и изложили принципы публикации. Издание включает также комментарии, составленные венгерскими коллегами, и подготовленные О.И. Хоруженко указатели¹.

*Ю.А. Петров,
доктор исторических наук,
директор Института российской истории РАН*

¹ Перевод на венгерский язык выполнен М. Фонт.

А з olvasó figyelmébe ajánlott értékes forrásnak, a «Koronákról» címet viselő 18. századi kéziratnak a publikálása, amely az orosz-magyar kulturális kapcsolatok történetének dokumentuma, orosz és magyar történészek együttműködésének eredménye. Orosz részről a következő kollégák vettek részt a munkában: Makszimilian Aljosin («Gazdasági Főiskola» Tudományos Kutatóegyetem), Oleg Igorevics Horuzsenko (Orosz Nemzeti Akadémia — OTA — Oroszország Története Intézete), Elmira Iszhakovna Amerhanova (Kazanyi — Volgamenti — Állami Egyetem könyvtára); magyar részről a Pécsi Tudományegyetem két professzora, Font Márta és Sashalmi Endre, valamint Bótor Timea tudományos munkatárs.

A kézitről, amelyet a Kazanyi Egyetem Könyvtárának kéziratrában őriznek, bár 1850-ben már készült leírás (1882-ben közölték is), hosszú ideig nem vonta magára a kutatók figyelmét. 2009-ben talált rá Margarita Jevgenyevna Bicskova, a tudományok doktora, az Oroszország Története Intézet vezető munkatársa, aki a publikálást kezdeményezte. Bicskova kezdetben úgy tekintett a kéziraatra, hogy az összefüggésben áll azzal az érdeklődéssel, amely a hazai és nyugat-európai uralkodói szimbólumok iránt mutatkozott, és «A koronákról» szóló traktátus egy tematikus sorba állítható olyan ismert kéziratokkal, mint az 1672-ből való «Tituljarnyik» vagy az 1670-es évekből Lavrentyij Hurelicstől származó «Genealógia». A kézirat alaposabb tanulmányozása során állapította meg M.E. Bicskova, hogy a kézirat egy magyar eredeti nyomán készült fordítás.

Ez a körülmény keltette fel a magyar tudósok érdeklődését. Az Orosz Tudományos Akadémia Oroszország Története Intézetének vezetése határozott arról, hogy a projektet magyar kollégákkal együttműködve valósítja meg.

A kézirat tudományos leírását a Kazanyi Egyetem könyvtárának tudományos munkatársa, E.I. Amerhanova készítette el. A forrásközlés előkészítő munkáját M. Aljosin, a «Gazdasági Főiskola» hallgatója végezte el, aki paleográfiai gyakorlatát teljesítette az OTA Oroszország Története Intézetében O.I. Horuzsenko vezetésével.

A magyar kollégák vállalták a traktátus szövegtani vizsgálatát, a fordítás alapjául szolgáló eredeti szöveg felkutatását és a tudományos kommentárok elkészítését. Ez a munka tette lehetővé a kézirat alapjául szolgáló forrás megtalálását. Kiderült, hogy kéziratunk egy magyarországi szerző, Martin Schmeizel 1712-ben íródott «*Commentatio historica de coronis*» című munkája nyomán készült. Schmeizel ezen írásával a Jénai Egyetemen magiszteri címet szerzett.

A pontosított datálás lehetővé teszi, hogy a kéziratot azon ideológiai és propagandisztikus intézkedések sorába illesszük, amely előkészítette I. Péter imperatori címének felvételét. Ezen intézkedések zöme az 1710-es évekre esett.

- Goldie, M., Absolutism. in: Klosko, G. (ed.), *The Oxford Handbook of the History of Political Philosophy*. Oxford, 2011. (282—295.)
- Guenée, B., *States and Rulers in Later Medieval Europe*. Oxford, 1985.
- Hamilton, K. — Langhorne, R., *The Practice of Diplomacy: Its Evolution, Theory and Administration*. New York, 2011. (2nd ed.)
- Horuzsenko, O.I., *Dvorjanszkije gyiplomi XVIII v. v Rossziji*. Moszkva, 1999.
- Keene, E., Rank, power and intervention in Early Modern Europe. in: <http://www.brunel.ac.uk/9379/Politics%20and%20History%20%20Research%20Groups/KeeneRankPowerandInterventioninearlymodernEurope.pdf> (Letöltés ideje: 2011. október 30.)
- Pekarszkij, P.P., *Nauka i lityeratura v Rosszii pri Petre Velikom*. Szentpétervár, 1862. Vol. 2. No. 338, 429.o.
- Ronchi de Michelis, L., L'Europa di fronte a un nuovo Imperatore, in: *Roma, Costantinopoli, Mosca*. (Atti del I Seminario Internazionale di Studi Storici "Da Roma alla Terza Roma", Roma, Campidoglio, 21-23 aprile 1981.) Nápoly, 1983. (11—16.)
- Roosen, W., Early modern diplomatic ceremonial: A systemic approach. in: *The Journal of Modern History*, Vol. 52. no. 3. (Sep.,) 1980. (452—476.)
- Szolovjov, Sz. M., *Szocsinyenyija*. Moszkva, 1993. vol. IX. Isztorija Rosszii sz Drevnyejisih vremjon. vol. 17—18.
- Vérók, Attila, „Es blickt die halbe Welt auf deinen Lebens-Lauff, / Und nimmt das, was Du schreibst, mit grosser Ehrfurcht auf.” *Martin Schmeizel (1679—1747) élete és munkássága*. Ph. D. értekezés, Szeged, 2008. in: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1279/3/Verok_dolgozat.pdf. (Letöltés ideje: 2013. január 8.)
- Wortman, R.: *Scenarios of Power. Myth and Ceremony in Russian Monarchy*. Princeton, 1995. vol. I.

Э.И. Амерханова, М. Алёшин

Археографическое описание рукописи и принципы публикации

Рукописный трактат начала XVIII в. «О коронах» хранится в Отделе рукописей и редких книг Научной библиотеки им. Н.И. Лобачевского Казанского (Приволжского) федерального университета¹, единица хранения 4494. В научно-справочном аппарате Отдела описан: «О Коронах». Первая четверть XVIII в. Перевод с латинского. Полуустав. [2], 1—49 лл., 2°. Бумага, чернила, тушь».

Текст на лл. [2], 1—49 написан полууставом первой четверти XVIII в., на [1] л. — полууставом второй половины XVIII в., переходящим в скоропись. Обозначения начала разделов — слова «глава» с нумерацией — написаны крупными буквами, имитирующими печатные. Названия глав написаны менее крупным почерком полууставом первой четверти XVIII в.

Текст расположен по л. [1] в два столбца, по лл. [2—2 об.], 1 — в три столбца, по лл. 1 об. — 49 — в один столбец в двойной рамке с расстоянием между линиями рамки 1—3 мм чернилами основного текста. Рамки относительно размера страниц нанесены неровно: с расширением или с уменьшением по верхнему, нижнему и внешнему полям страниц. Размер рамок варьируется в 24—24,5 см в высоту, 14,7—15,3 см в ширину.

Инициал на л. 1 об. выполнен тушью; он контурный, абстрактного орнамента, с частичным заполнением фона штрихами.

Рисунки выполнены тушью с использованием техники размывки. Размеры: л. 5 — диам. 58 мм, л. 5 об. — 57×80 мм, л. 6 — 43×60 мм, л. 18 об. — 45×55 мм, л. 19 — диам. 37 мм, л. 19 об. — 43×60 мм, л. 20 об. — 64×72 мм, л. 21 — 42×58 мм, л. 21 об. — 37×66 мм, л. 22 — 1) 53×54 мм, 2) 39×60 мм, 3) 55×54 мм, л. 23 об. — 1) 53×75 мм, 2) 47×63 мм, л. 24 — 38×65 мм, л. 24 об. — 63×77 мм, л. 27 об. — 1) 64×37 мм, 2) 55×53 мм, л. 28 — 38×58 мм, л. 28 об. — 1) 39×59 мм, 2) 30×55 мм, 3) 25×48 мм, л. 29 — 50×58 мм, л. 29 об. — 44×47 мм, л. 30 — 62×62 мм, л. 30 об. — 1) 64×42 мм, 2) 73×65 мм, 3) 38×72 мм, л. 31 об. — 62×58 мм, л. 32 об. — 56×58 мм, л. 33 — 1) 57×64 мм, 2) 64×64 мм, л. 33 об. — 55×62 мм,

¹ Далее — КФУ НБЛ ОРРК.

л. 34 — 55×58 мм, л. 34 об. — 1) 75×68 мм, 2) 56×60 мм, л. 35 — 48×52 мм, л. 35 об. — 1) 63×58 мм, 2) 55×64 мм, л. 36 — 56×64 мм, л. 36 об. — 1) 48×60 мм, 2) 55×57 мм, л. 37 — 48×50 мм, л. 37 об. — 1) 48×80 мм, 2) 80×38 мм, л. 38 — 56×44 мм, л. 38 об. — 1) 42×56 мм, 2) 38×68 мм, 3) 28×75 мм, л. 39 — 50×43 мм, 2) 83×70 мм, л. 40 — 77×44 мм, л. 41 — 85×50 мм, л. 43 об. — 107×98 мм, л. 49 об. — 1) 37×35 мм, 2) 43×45 мм, 3) 36×33 мм, 4) 33×31 мм, 5) 36×29 мм, 6) 36×29 мм, 7) 37×29 мм, 8) 35×30 мм, 9) 36×28 мм, 10) 36×31 мм, 11) 36×30 мм, 12) 44×35 мм.

Под рамками вписаны чернилами основного текста кустоды — первые 2—5 букв первого слова на следующем листе.

Первые два листа не нумерованы, нумерация следующих листов расположена на верхнем поле в правом верхнем углу:

1) 1—2 лл. — буквенной цифирью более светлыми чернилами текста первого нумерованного листа, являющегося вставкой второй половины XVIII в.;

2) 3—49 лл. буквенной цифирью чернилами основного текста.

Бумага:

1) 1, 4 лл. обложки мраморной бумаги розово-желто-зелено-сине-бежевого оттенков — филигрань на верхней и нижней крышках: в верхней части перевернутый год «1781», в середине листа литеры «ВФСТ²», сходна с: *Клепиков С.А. Филиграния и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII—XX вв. М., 1959. С. 44. № 153 (1780—1784 гг.);*

2) 2 л. обложки — филигрань плохо просматривается из-за клевого соединения с предыдущим листом обложки в нижней части по центру;

3) [1] л., 48 л. — филигрань «корона над сферой», аналоги в имеющихся альбомах филиграней не обнаружены;

4) [2] л., 3, 4, 6, 7, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 26, 28, 29, 30, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 43, 44 лл. — рисунок филиграния отсутствует;

5) 1, 2, 5, 8, 9, 10, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 31, 32, 34, 36, 41, 42, 45, 46 лл. — филигрань «Аламода» с литерами «ALMOD-PAPPIER» (ширина рисунка филиграния — 11 см) отдаленно сходна с: *Дианова Т.В. Филиграния XVII века по старопечатным книгам Украины и Литвы. М., 1993. С. 44—52. № 249—280 (1661—1700 гг.); Лауцявичус Э. Бумага в Литве в XV—XVIII вв. Вильнюс, 1967. Т. 1. С. 10; Т. 2. С. 174. № 30 (1740 г.);*

6) 47, 49 лл. — филигрань «буква W под сферой с портретом» сходна с № 3337 (1688 г.) или № 3338 (1698 г.): *Лауцявичус Э. Указ. соч. Т. 1. С. 454; Т. 2. С. 220;*

² «Вологодская фабрика содержателя Торунтаевского».

7) 3 л. обложки — филигрань с литерами «ФСМ [П?]»³ сходна с № 219 (1778 г.) и № 221 (1762—1776 гг., 1780 г.) *Клепиков С.А. Указ. соч. С. 47.*

Число тетрадей — 7. Регулярное число листов в тетради — по 8 листов (имеются отклонения), тетрадная формула: 1[8]—6[8], 7[3].

Тетради соединены в блок четырьмя шнурами, расстояние шнуров крепления от верха корешка: 1 крепление — 2,3 см, 2 — 9 см, 3 — 21 см, 4 — 28 см.

На 1 л. обложки на верхнем поле слева частично сохранилась запись скорописью XIX в. черными чернилами: «О коронах».

На л. [1] на верхнем поле слева графитовым карандашом — «А+10».

На 3 л. обложки:

1) на лицевой стороне в верхней части справа тушью с размывкой — рисунок глаза с многочисленными штриховыми росчерками;

2) на обороте в верхней части в обратном направлении тушью с размывкой — четыре портрета одного и того же лица: три анфас, одно — в профиль, четыре изображения глаза, одно изображение губ. Три более крупных портрета при склеивании 3 л. с 4 л. обложки оказались в зеркальном отражении нанесенными на оборот 4 л. обложки.

На корешке 2 технических ярлыка:

1. Этикетка, обрамленная двумя рамками с типографским шрифтом «Д.К.Н.»⁴ с вписанным в нее черными чернилами номером «21374» и графитовым карандашом проверочный знак «галочки», зачеркнута красным карандашом при реинвентаризации в 1963 г.⁵

2. Наклейка из белой бумаги с нанесенным черными чернилами номером «4494», разорвана.

На 1 л. обложки (верхней крышке) в верхнем левом углу 2 технических ярлыка:

1. Этикетка 49×77 мм, обрамленная двумя рамками с названием фиолетовыми чернилами «О коронах. XVIII в. Рук. №6 21374. П/55»⁷ и номером рукописи черными чернилами «4.494».

2. Частично наклеенная на предыдущий ярлык наклейка белого цвета с цифрой «4» 32×26 мм, частично оборвана.

³ Последняя буква знака плохо просматривается, предположительно «П». Знак: «Фабрика содержателя Максима Переяславцева».

⁴ «Документальный каталог номер».

⁵ КФУ НБЛ ОРРК. Акт № 50 от 1963 г.

⁶ Далее над строкой вписано черными чернилами «кн», вероятно, сокращение от слова «книжный».

⁷ Запись со слова «Рук.» зачеркнута красным карандашом при реинвентаризации.

В нижнем левом углу 3 технических ярлыка:

1. Частично заклеенная последующим ярлыком наклейка белого цвета со шкафным номером черными чернилами «П/55».

2. Этикетка, обрамленная двумя рамками, частично заклеена вторым техническим ярлыком на корешке.

3. Частично заклеенная предыдущим ярлыком этикетка желтого цвета, украшенная по периметру зигзагообразным орнаментом и чертой посередине.

Физическое состояние рукописи в настоящее время неудовлетворительное, рукопись нуждается в реставрации. Сохранность обложки плохая: разрывы по сгибу по всей длине корешка, значительные разрывы 1—2 лл. обложки в верхней и нижней части корешка. По нижней части верхней крышки обложки (1 л. обложки) следы воды коричневого цвета, обрывы листа в нижнем правом и левом углах, в верхней части листа в правом углу, в средней части листа у корешка, загрязнения. По нижней части нижней крышки обложки (л. 4 обложки) у корешка следы воды коричневого цвета, разрывы в верхней части листа справа и средней части листа, в центре. В начальной и конечной частях рукописи по верхнему и нижнему углам листов — заломы.

Сохранность блока плохая: лл. [1—2], 5, 6, 15—16, 22—23, 47 частично или полностью отделяются от рукописи. Бумага тлеет в результате взаимодействия с чернилами, по лл. 22 об. — 23 в нижней части расплывшиеся чернильные пятна с затеками воды, по сгибу листов в тетрадах всего кодекса следы воды, возникшие, вероятно в результате склеивания кодекса, поля загрязнены. По внешнему краю кодекса в средней части до л. 37 три следа огня на 1 л. диаметром 3 мм.

***

Публикуемая рукопись поступила в Научную библиотеку им. Н.И. Лобачевского Казанского (Приволжского) федерального университета в 1848 г. в качестве дара университету коллежского советника И.Г. Калашникова.

Первоначальной частью библиотеки Казанского университета стала коллекция светлейшего князя Г.А. Потемкина. Это предопределило передачу личных коллекций на протяжении XIX — начала XX в. в качестве одного из важнейших путей пополнения библиотеки.

Сформированный к 1837 г. «Документальный каталог библиотеки императорского Казанского университета» стал ежегодно пополняться инвентарными записями, в соответствии с требованиями библиотечного учета того времени. Публикуемая рукопись была

описана за номером 21374 «О коронах. Рук. в лист на 49 стр. в бум.», также в инвентаре указывались сведения о количестве томов и стоимости: «переплет 1; цена 5 руб». В графе «примечания» указано, что «за №№ 21365—21712 включительно принесены в дар господином коллежским советником Н.Г. Калашниковым (см. выписку из протокола совета императорского Казанского университета от 12 февраля 1848 г. за № 139»⁸). Однако в Национальном архиве Республики Татарстан (НАРТ) в фонде Совета императорского Казанского университета⁹ за 1847—1848 гг. данного протокола не обнаружено.

В первой половине XIX в. несколько Калашниковых были связаны с Казанским университетом. В 1816—1817 гг. архитектором университета служил Дмитрий Михайлович Калашников¹⁰, в 1823—1827 гг. коллежский асессор Иван Григорьевич состоял членом строительного комитета университета и был пожалован орденом Св. Анны 2-й степени¹¹, в 1830—1832 гг. студентом был сын коллежского секретаря Павел Калашников¹². К сожалению, несмотря на указание в инвентарной описи в качестве дарителя коллежского секретаря Павел Калашников, приходится признать, что это описка библиотекаря. В «Отчете о состоянии императорского Казанского университета в 1847—1848 академическом году»¹³ указывается «много замечательных книг в собрании, принесенном в минувшем году в дар университету г. коллежским советником И.Г. Калашниковым». К сожалению, в краткой характеристике библиотеки в Отчете нет указания на рукописи, в т. ч. на публикуемую.

У первого историка библиотеки А.И. Артемьева также указан дарителем И.Г. Калашников, который «собрал в течение 40 лет до 20 000 томов и в 1847 г. пожертвовал все книги в разные учебные заведения Казанского учебного округа, а наиболее в Вятскую духовную семинарию, место своего первоначального образования»¹⁴.

⁸ Документальный каталог библиотеки императорского Казанского университета.

⁹ НАРТ. Ф. 977. Оп. Совет. Д. 3045 а.

¹⁰ Михайловский А.И. Преподаватели, учившиеся и служившие в Казанском университете (1804—1904 гг.): материалы для истории Ун-та / собр. А.И. Михайловский, лектор англ. яз. при Казан. ун-те. Казань: типо-лит. Ун-та, 1901. Ч. 1, [вып. 1: (1805—1854 гг.)]. С. 221.

¹¹ Казанский вестник. Казань, 1823. Ч. 9, кн. 9, сентябрь. С. 4; 1825. Ч. 14, кн. 8, август. С. 260—261.

¹² КФУ НБЛ ОРРК. Ед. хр. 7734. Л. 61 об.

¹³ Отчет о состоянии императорского Казанского университета в 1847—1848 академическом году, составленный по поручению совета, и произнесенный на годичном торжественном собрании, бывшем 6 июня 1848 года. Казань: Унив. тип., 1848. С. 21.

¹⁴ Артемьев А.И. Библиотека Императорского Казанского университета. Статья вторая // Журнал Министерства народного просвещения. 1851. Ч. LXX. С. 108 (отд. III).

Вероятно, на основе этих сведений такие известные авторы как В.С. Иконников¹⁵ и У.Г. Иваск¹⁶ также определяли инициалы дарителя — И.Г. Калашников.

В «Истории Казанской духовной академии» П. Знаменский указал краткое раскрытие инициалов дарителя: «Ив. Григ.»¹⁷, т. е. Иван Григорьевич, который, вероятно, и был членом строительного комитета университета ранее в чине коллежского асессора, как указывалось выше.

В 1985 г. историки библиотеки В.В. Аристов и Н.В. Ермолаева указали дарителем в соответствии с инвентарем Н.Г. Калашникова¹⁸.

А.И. Артемьев поместил в своих работах и краткое описание рукописи, составленное в соответствии с уровнем развития археологии середины XIX в.¹⁹ Именно он определил хронологические границы создания рукописи началом XVIII в.

В 1933 г. в связи с созданием Отдела рукописей и редких книг на рукописи были заведены специальные инвентарные книги, в которых в томе под № 6 с ед. хр. № 3660 по № 4597 в 1936—1937 гг. публикуемая рукопись была заинвентаризирована черными чернилами следующим образом: «4494/21374²⁰. О коронах. Полуустав (?) 18 в. В лист, 2 стр. + 49 полл. Папка бумажная». В разделе «Примечания» указано фиолетовыми чернилами: «Числится в книгохранении под “21374 II/55 по расписке. 19/VIII-58», т. е. в ходе проверки фонда в 1958 г. было выявлено нахождение рукописи в составе книжного фонда библиотеки.

В 1963 г. при реинвентаризации книжный номер 21374 был списан по акту с подтверждением рукописного номера 4494 и передачей из фонда книгохранения в фонд отдела рукописей и редких книг²¹.

¹⁵ Иконников В.С. Опыт русской историографии. Киев, 1892. Т. 1, кн. 2. С. 926.

¹⁶ Иваск У.Г. Личные библиотеки // Русский библиофил. 1911. Т. 7. С. 89—90.

¹⁷ Кстати, в это учреждение И.Г. Калашников подарил немало больше изданий — 1084 названия в 1523 томах, за что «Святейший Синод от 31 декабря 1848 г. изъясил жертвователю свою признательность и объявил о его пожертвовании в ведомостях обеих столиц Империи». См.: Знаменский П. История Казанской духовной академии за первый (дореформенный) период ее существования (1842—1870 годы). Казань: тип. Имп. ун-та, 1892. [Вып. 2]. С. 513.

¹⁸ Аристов В.В. Ермолаева Н.В. История научной библиотеки им. Н.И. Лобачевского (1804—1850). Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1985. С. 117.

¹⁹ Артемьев А.И. Исторические рукописи библиотеки императорского Казанского университета. Статья 1 // Журнал Министерства народного просвещения. 1854. Ч. 75. С. 43—46 (отд. III); Артемьев А.И. Описание рукописей, хранящихся в библиотеке императорского Казанского университета. СПб., 1882. С. 266—268.

²⁰ № 21374 зачеркнут красным карандашом.

²¹ КФУ НБЛ ОРПК. Акт № 50 от 1963 г.

Задачами настоящей публикации видятся максимально корректное, полностью отражающее особенности рукописи, пригодное для цитирования воспроизведение ее текста; сопровождаемое развернутым научно-справочным аппаратом, позволяющим читателю свободно ориентироваться в тексте источника, который содержит порой трудные для понимания цитаты, имена собственные, топонимы.

Принципы публикации, принятые при подготовке рукописи, в целом соответствуют «Правилам издания исторических документов в СССР»²², однако дополнены рядом авторитетных методических рекомендаций²³.

Отходя от пожеланий «Правил» 1990 г., публикаторы сочли целесообразным сохранить вышедшие из употребления буквы. Публикуемый источник возник непосредственно после реформы кириллического алфавита, предпринятой Петром I в 1710 г., исключившей из употребления ряд букв: «пси», «кси», «омега», «ижика» и др. Между тем, их бытование в среде русских книжников, бюрократии, вообще грамотной части населения продолжалось, что представляет самостоятельный научный интерес как важный аспект в истории русского языка, культуры письма.

Таким образом, текст воспроизводится побуквенно, без замены вышедших из употребления букв современными эквивалентами. Выносные буквы вносятся в строку и передаются курсивом, сокращенные буквы (под титлом или после выносных) восстанавливаются в круглых скобках. Твердый знак после конечной выносной согласной не восстанавливается. Явные ошибки писца, пропущенные буквы исправляются и приводятся в квадратных скобках. Буквенная цифирь заменяется современными «арабскими» цифрами. Рисованные инициалы, заголовки передаются жирным шрифтом. Концы строк обозначаются одной, а листов — двумя вертикальными чертами. Номера листов, проставленные после двух вертикальных черт, относятся к листу, следующему за ними. Орфография и знаки препинания используются согласно современным нормам русского языка, надстрочные диакритические знаки не воспроизводятся, их наличие или отсутствие в примечаниях не оговаривается. Разделение на абзацы проведено публикаторами согласно грамматической и логической структуре публикуемого текста. Перенос слов в тексте не применяется. Иллюстрации, содержащиеся в ру-

²² Правила издания исторических документов в СССР. М., 1990.

²³ Методические рекомендации по изданию и изучению документов Литовской метрики. Вильнюс, 1985; Кашианов С.М. Правила издания Актов Русского государства // Кашианов С.М. Актовая археология. М., 1998.

кописи, воспроизводятся в публикации масштабированно, после обработки в графическом редакторе, позволившей оптимизировать яркость, контрастность и прочие характеристики изображения.

Примечания палеографического характера оформлены в виде подстрочных ссылок. Отсылки на примечания обозначены надстрочными цифрами. Надстрочные цифры, заключенные в квадратные скобки, отсылают к Комментариям.

Amerkhanova, E., Aljosin, M.

Paleográfiai leírás és kéziratörténet¹

A Kazanyi (Volgamenti) szövetségi egyetem N. I. Lobacsevszkij nevét viselő Tudományos Könyvtárában a *Kéziratok és ritka könyvek Osztályának*² kézirata „A koronákról” címet viselő, a 18. század elejéről származó értekezés, amely a 4494 leltári szám alatt található. Az Osztály tudományos tájékoztatójában az alábbi leírás áll: „A koronákról”. A 18. század első negyede; semiuncialis³ írás; két ív⁴ terjedelmű, amely 1–49 számozott és két számozatlan lapból áll; papír, tinta, tus.

A szöveg második számozatlan és 1–49 lapjain a 18. század első negyedének semiuncialis írása, az első számozatlan lapon a 18. század második felére jellemző semiuncialis írás olvasható, amely helyenként folyóírásba [skoropis'] megy át. Az egyes egységek elejének jelzése — a számozással ellátott „fejzet” szó — nyomtatást utánzó nagybetűkkel van írva. A fejezetek elnevezése kisebb méretű nagybetűkkel, a 18. század első negyedére jellemző semiuncialis írással készült.

Az első számozatlan lapon a szöveg két oszlopba van rendezve, a második (számozatlan) lap elő- és hátoldalán három oszlopba, az első lap hátoldalán és a 49 számozott lapon pedig egy oszlopba. Ez utóbbi esetben a szöveget kettős keretbe foglalták, amelyek vonala 1–3 mm-nyi távolságra van egymástól és az alapszöveggel azonos tintával készült. A keretek az oldallap méretéhez képest egyenetlenek: néha kiszélesednek, néha összehúzódnak az oldal felső, alsó vagy külső szélén. A keretek mérete hosszában a 24–24,5 cm, szélességében a 14,7–15,3 cm között ingadozik.

Az első lap hátoldalán az iniciálé tussal készült, vonalakkal határolt, absztrakt díszítésű, a háttér részlegesen vonalakkal van kitöltve.

A rajzok tussal és satírozásos technika alkalmazásával készültek. Méretük: az 5. lapon — 58 mm átmérőjű, az 5. lap hátoldalán — 57×80 mm; a 6. lapon — 43×60 mm; 18. lap hátoldalán — 45×55 mm, 19. lapon —

¹ Magyarra ford.: Font Márta.

² A továbbiakban: KFU NBL ORRK.

³ A szláv írásmód története és az írásforma alakulása eltér a latin írásétól. A latin írás jellegére alkalmazott fogalmak nem teljesen fedik a szláv írásmód jelölésében szokásosakat, ahol a három típus (ustav, poluustav, skoropis') mindegyikéhez számos, az időbeli változástól függő altípus sorolható. (Az írásképpéldáit ld. Iglói Endre — Mísey Pál: Régi orosz széppróza. Budapest 1977. függelékében) Mivel ezek a fogalmak a magyar nyelvben hiányoznak, a betűk írásképeinek jelölésére a latin írás fogalmait kölcsönöztük az írásmód hasonlósága alapján. Ld. MAMÜL VIII. Budapest 2008. 485–490. A paleográfia szócikket Madas Edit írta. (a ford.)

⁴ A korabeli orosz gyakorlat szerint a gyári papíriveket nem vágják fel, hanem hajtogatva füzetekké formálták, és blokkokba fűzték. (a ford.)

37 mm átmérőjű, 19. lap hátoldalán — 43×60 mm, 20. lap hátoldalán — 64×72 mm, 21. lapon — 42×58 mm, 21. lap hátoldalán — 37×66 mm, 22. lapon — 1) 53×54 mm, 2) 39×60 mm, 3) 55×54 mm, 23. lap hátoldalán — 1) 53×75 mm, 2) 47×63 mm, 24. lapon — 38×65 mm, 24. lap hátoldalán — 63×77 mm, 27. lap hátoldalán — 1) 64×37 mm, 2) 55×53 mm, 28. lapon — 38×58 mm, 28. lap hátoldalán — 1) 39×59 mm, 2) 30×55 mm, 3) 25×48 mm, 29. lapon — 50×58 mm, 29. lap hátoldalán — 44×47 mm, 30. lapon — 62×62 mm, 30. lap hátoldalán — 1) 64×42 mm, 2) 73×65 mm, 3) 38×72 mm, 31. lap hátoldalán — 62×58 mm, 32. lap hátoldalán — 56×58 mm, 33. lapon — 1) 57×64 mm, 2) 64×64 mm, 33. lap hátoldalán — 55×62 mm, 34. lapon — 55×58 mm, 34. lap hátoldalán — 1) 75×68 mm, 2) 56×60 mm, 35. lapon — 48×52 mm, 35. lap hátoldalán — 1) 63×58 mm, 2) 55×64 mm, 36. lapon — 56×64 mm, 36. lap hátoldalán — 1) 48×60 mm, 2) 55×57 mm, 37. lapon — 48×50 mm, 37. lap hátoldalán — 1) 48×80 mm, 2) 80×38 mm, 38. lapon — 56×44 mm, 38. lap hátoldalán — 1) 42×56 mm, 2) 38×68 mm, 3) 28×75 mm, 39. lapon — 50×43 mm, 2) 83×70 mm, 40. lapon — 77×44 mm, 41. lapon — 85×50 mm, 43. lap hátoldalán — 107×98 mm, 49. lap hátoldalán — 1) 37×35 mm, 2) 43×45 mm, 3) 36×33 mm, 4) 33×31 mm, 5) 36×29 mm, 6) 36×29 mm, 7) 37×29 mm, 8) 35×30 mm, 9) 36×28 mm, 10) 36×31 mm, 11) 36×30 mm, 12) 44×35 mm.

A keretek alatt az alapszöveggel megegyező tintával írott szótöredék található — a következő oldal első szavának kettő-öt betűje.

Az első két lap nem számozott, a következők számozása a felső margó jobb felső sarkában helyezkedik el az alábbiak szerint:

1) az első és második lapon a betűkkel írott⁵ számozás az első [számozatlan] oldalakon használt világosabb tintával íródott; ez a 18. század második felében készült betoldás;

2) a 3—49 lapok ugyancsak betűkkel írott számozása ugyanazzal a tintával íródott, mint maga a szöveg.

A papír:

1) A borító első és negyedik oldala márványhatású papír, rózsaszín-sárga-zöld-kék-bézs színárnyalatokkal. A vízjel a felső és alsó szegélyen található: a felső részén az „1781” évszám tükörképe látható, a lap közepén fordított betűábrázolással: „ВФСТ” (= VFSzT).⁶

2) A borító második oldalán a vízjel rosszul látható, az első és második oldalakat az alsó rész közepén ragasztással illesztették össze.

⁵ A szláv írásbeliségben a betűknek számértéket kifejező jelentése is volt. A számként értelmezendő betűket a fölöttük elhelyezett jellel különböztették meg. (A ford.)

⁶ ВФСТ = „Вологодская фабрика содержателя Торунтаевского” (= Toruntajevszkij tulajdonos vologdai gyára) Ld. erre: Клепиков С.А.: Филиграния и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII—XX вв. [Klepickov, Sz. A.: Vízjelek és pecsétek a 17—20. századi külföldi és orosz papírgyártásban] Москва [Moszkva] 1959. 44. № 153. (1780—1784 között).

3) Az első számozatlan lap és a 48. lap vízjelére („földgolyó fölötti korona”) nincs analóg példa a vízjeleket tartalmazó albumokban.

4) A második számozatlan lapon és a következő oldalakon nincs vízjel: 3, 4, 6, 7, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 26, 28, 29, 30, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 43, 44.

5) A felsorolt oldalak — 1, 2, 5, 8, 9, 10, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 31, 32, 34, 36, 41, 42, 45, 46 — vízjele megegyezik: „Alamoda” az „ALMODPAPPIER” 11 cm széles inverse.⁷

6) A 47. és 49. lapok vízjele („földgömb alatti W betű arcképpel”) pontosan azonosítható.⁸

7) A borító harmadik oldalának vízjele a „ФСМ [П?]” (= FSzM [P?])⁹ inverse.¹⁰

A füzetek száma hét.¹¹ A füzetekben a lapok száma általában nyolc, de vannak eltérések; a füzet formája: 1[8]—6[8], 7[3]. A füzeteket négy fonallal fűzték össze blokkokba, rögzítési távolságuk a kötés tetejétől kezdve: az első rögzítés 2,3 cm, 2—9 cm, 3—21 cm, 4—28 cm.

A borító első oldalán a felső mezőben balról részlegesen fennmaradt 19. századi folyóírással és fekete tintával: „A koronákról”.

A [számozatlan] első oldalon a felső mezőben grafitceruzával: „A+10”.

A borító harmadik lapján:

1) A címlapon a felső részen jobbról elmosódott tusrajz: egy szem számtalan vonal díszítéssel; *

2) A hátoldal felső részén — az elmosódott tusrajzzal ellentétes irányban — ugyanannak az arcnak négy különböző portréja található: három szemből, egy profilból, valamint négy szem és egy ajak ábrája. A harmadik lap három nagyobb portréjának tükörképe található a negyedik lapon, ami a ragasztással való összeillesztés következménye.

A kötésen két technikai jellegű címke található:

1) Egy dupla keretbe foglalt címke, amelyen nyomtatott „Д.К.Н.” (= D.K.N.)¹² betűk láthatók, amelyre fekete tintával írták a „21374”-es

⁷ Дианова Т.В.: Филиграния XVII века по старопечатным книгам Украины и Литвы. [Dianova, T. V.: 17. századi vízjelek Ukrajna és Litvánia régi nyomtatványai alapján] Москва [Moszkva] 1993. 44—52. № 249—280 (1661—1700 között); Лауцявичус Э.: Бумага в Литве в XV—XVIII вв. [Laučjavicsusz, E.: Papír Litvániában a 15—18. században] Вильнюс [Vilnius] 1967. T. I. 10.; T. 2. 174. № 30. (1740)

⁸ Ld. № 3337 (1688) és № 3338 (1698) In: Laučjavicsusz i.m. t. I. 454. t. 2. 220.

⁹ A vízjel utolsó betűje rosszul látható, feltehetőleg „П” (= „P”), ez esetben a jel „Фабрика содержателя Максима Переяславцева”, azaz „Makszim Perejaszlavec tulajdonos gyára”.

¹⁰ Ld. № 219 (1778) és № 221 (1762—1776 között, 1780) In: Klepickov i.m. 47.

¹¹ Ld. A 4. jegyzetet!

¹² azaz: „Документальный каталог номер” (= „Dokumentumkatalógus száma”). A № „N” betűjét a cirill írásban is latinbetűs formával jelölik. (a ford.)

számot és grafitceruzával az ellenőrző „pipát”. Mindez át van húzva piros ceruzával az 1963. évi¹³ újraleltározás eredményeként.

2) A ráragasztott fehér papír címke, amelyen a fekete tintával írott „4494”-es szám látható, szakadt.

A borító első lapján (a felső szegélyen) a felső bal sarokban két technikai jellegű címke van:

1) Egy 49×77 mm nagyságú kettős keretbe foglalt címke, amelyre lila tintával írták: „A koronákról. XVIII. századi kézirat. №¹⁴ 21374. II/55”¹⁵ a kézirat számát pedig fekete tintával: „4.494”.

2) Az előzőre részlegesen ráragasztott 32×26 mm nagyságú fehér címke, amelyre a „4”-es szám van írva, részben elszakadt.

A bal alsó sarokban három technikai jellegű címke található:

1) Részben eltakarja a következő ragasztás a fehér címkét, amelyen fekete tintával a tárolószekrény száma található: „II/55.”

2) A kettős keretbe foglalt címkét részben eltakarja a kötés második technikai címkéje.

3) Az előző címke részlegesen eltakarja azt a sárga színű címkét, amely a borító területén cikkcakkos díszítéssel, a közepén vonallal körbehalad.

Jelenleg a kézirat fizikai állapota nem kielégítő, restaurálásra szorul. A borító rossz állapotban van: a hajtogatás mentén szakadt a kötés teljes hosszában; a borító első két oldalán a kötés mentén felül és alul szakadások vannak. A külső borító alsó részén (a borító első lapja) barna színű víznyomok vannak, az alsó jobb- és bal sarokban tépés nyomai, a lap felső részén a jobb sarokban és a kötésnél közepén szennyeződés látható. A külső borító alsó szélén (a borító negyedik lapja) a kötésnél barna színű víznyomok, tépés nyomai a felső részen jobbról és közepén. A kézirat első és utolsó részén a felső és alsó sarkokban gyűrődések vannak.

Az egész blokk állapota rossz: a (számozatlan) két lap, valamint az 5, 6, 15–16, 22–23, 47 lapok részben vagy egészben elváltak a kézirat kötésétől. A papír foszlik a különböző tinták kölcsönhatása eredményeként; a 22. lap hátoldalán és a 23. lap alsó részén szétmázolt tintafoltok és ráfolyt víz nyoma; a lapok füzetbe hajtogatása mentén az egész kódexen víz nyoma észlelhető, amely valószínűleg a kódex összeragasztása idején keletkezett; a margók szennyezettek. A kódex külső részén közepén a 37. lapig három helyen tűz nyoma, amely az első lapon 3 mm átmérőjű.

¹³ KFU NBL ORRK (ld. 2. jegyzet!) 1963. évi 50. akta

¹⁴ Továbbá a sor fölött fekete tintával: „кн” (= „kn”), valószínű a „книга” (= „könyv”) szó rövidítése.

¹⁵ A feljegyzés a „kézirat” szótól kezdve át van húzva piros tintával az újraleltározás következtében.

Jelen kötetben publikált kéziratunk 1848-ban került a Kazanyi (Volga-menti) Szövetségi Egyetem N.I. Lobacsevszkij Tudományos könyvtárába, mint I.G. Kalasnyikov kollégiumi tanácsos ajándéka.

A Kazanyi Egyetem könyvtárának alapját a nevezetes G.A. Patyomkin herceg gyűjteménye jelentette. Ez megelőzte mindazoknak a magángyűjteményeknek az odaajándékozását, amelyek a 19. század folyamán és a 20. század elején a könyvtár gyarapodásának legfontosabb forrását jelentették.

1837-re létrejött a „Kazanyi Császári (cári) Egyetem könyvtárának katalógusa”, amit utána évente kiegészítettek leltári bejegyzésekkel, a könyvtártudomány korabeli követelményeinek megfelelően. A leltárban az itt publikált kézirat a 21374 szám alatt szerepel: „A koronákról. 49 lapból álló kézirat, papír” címmel, továbbá információ a kötetek számáról és értékükről: „egybekötve, ára öt rubel”. A „Megjegyzések” rovatban fel van tüntetve, hogy a „21365 — 21712” leltári számok alatt szereplő tételek N. G. Kalasnyikov kollégiumi tanácsnok¹⁶ úr adományaként kerültek ide.¹⁷ Ugyanakkor a Tatár Köztársaság Nemzeti Levéltárában a Kazanyi Császári (cári) Egyetem Tanácsának az 1847—1848. évek jegyzőkönyveit tartalmazó fondjában¹⁸ az említett jegyzőkönyv nem található.

A 19. század első felében több Kalasnyikov nevű személy is kapcsolatban volt a Kazanyi Egyetemen. 1816—1817-ben az egyetem építészeként szolgált Dmitrij Mihajlovics Kalasnyikov,¹⁹ 1823—1827 között Ivan Grigorjevics Kalasnyikov mint kollégiumi tanácsnok az építészeti bizottság tagja volt, és a Szt. Anna érdemrend második fokozatával tüntették ki.²⁰ Az 1830—1832 években az egyetem hallgatója volt Pavel Kalasnyikov,²¹ a kollégiumi titkár²² fia. Sajnos annak ellenére, hogy a gyűjtemény ajándékozójaként a leltári összeírásban N. G. Kalasnyikovra történik utá-

¹⁶ A kollégiumi tanácsnok a Nagy Péter által 1722-ben bevezetett rangtáblázat szerint a polgári rangok nyolcadik osztályát jelentette, épp azt a határt, amelyet elérve az utódokra is átruházható nemesi címet lehetett szerezni. (a ford.)

¹⁷ Ld. A Kazanyi Császári (cári) Egyetem tanácsának 1848. február 12-i jegyzőkönyvét a „Dokumentumok katalógusában” a 139. szám alatt.

¹⁸ НАРТ. Ф. 977. Оп. Совет. Д. 3045 а.

¹⁹ Михайловский А.И.: Преподаватели, учившиеся и служившие в Казанском университете (1804—1904 гг.) [Mihajlovicskij, A. I.: Tanárok, tanulók és tisztviselők a Kazanyi egyetemen 1804—1850 között] In: Материалы для истории ун-та [Egyetemtörténeti dokumentumok] Собр. А.И. Михайловский, лектор англ. яз. при Казан. ун-те [összeállította: A.N. Mihajlovicskij, a Kazanyi egyetem angol nyelvi lektora] Казань [Kazany] 1901. т. 1. [Вып. 1. = első rész (1805—1854 гг.)]. 221.

²⁰ Казанский вестник [Kazanyi híradó] Казань [Kazany] 1823 (9. szám) 9. сентябрь [szeptember] 4.; 1825. (14. szám) 8, август [augusztus] 260—261.

²¹ KFU NBL ORRK (ld. 1. jegyzet!) jelzet: 7734 folio 61 vs.

²² Alsóbb hivatali rang, ld. a 16. jegyzet!

lás, be kell látni, hogy ez a könyvtáros tévedése, elírása.²³ A „Beszámoló a Kazanyi Császári (cári) Egyetemnek az 1847—1848-as akadémiai évben való állapotáról”²⁴ utal arra, hogy „az elmúlt évben sok értékes könyv került a gyűjteménybe I.G. Kalasnyikov kollégiumi tanácsnok adományaként”. Sajnos, a könyvtárt leíró rövid „Beszámolóban” nincs utalás kéziratokra, a jelenleg közöltre sem.

A könyvtár történetének első kutatója A.I. Artemjev ugyancsak I.G. Kalasnyikovot nevezi meg adományozónak, aki „40 év alatt közel húszezer kötetet gyűjtött és 1847-ben minden könyvét a Kazanyi tanterület oktatási intézményeinek adományozta, a legtöbbet a Vjatka-i papi szemináriumnak, ahol tanulmányait kezdte”.²⁵ Valószínű ezeknek az információknak alapján olyan ismert szerzők, mint V.Sz. Ikonnyikov²⁶ és U.G. Ivask²⁷ ugyancsak így határozták meg az adományozó nevét jelző betűket: I.G. Kalasnyikov.

P. Znamenszkij „A Kazanyi Teológiai Akadémia története” című munkájában utalt az adományozó nevét jelölő betűk feloldására: „Iv. Grig.”,²⁸ azaz Ivan Grigorjevics, aki valószínűleg az egyetem építészeti bizottságának tagja volt, korábban pedig kollégiumi tanácsnok, mint fentebb utaltunk erre.

1985-ben két könyvtártörténész, V.V. Arisztov és N.V. Jermolajeva a leltárral egyezően N.G. Kalasnyikovot nevezték meg adományozónak.²⁹

²³ A cirill betűknél az „I” (=И) és az „N” (=Н) kézírással könnyen téveszthető. (a ford.)

²⁴ Отчет о состоянии императорского Казанского университета в 1847—1848 академическом году, составленный по поручению совета, и произнесенный на годовичном торжественном собрании, бывшем 6 июня 1848 года. [Beszámoló a Kazanyi császári (cári) egyetemnek az 1847—1848-as akadémiai évben való állapotáról. Összeállított a Tanács megbízásából és felolvasatott az év ünnepi ülésén 1848. június 6-án.] Казань: Унив. тип [Kazany, Egyetemi nyomda] 1848. 21.

²⁵ Артемьев А.И. Библиотека Императорского Казанского университета. Статья вторая [Artemjev, A.I.: A Kazanyi császári (cári) egyetem könyvtára. Második közlemény] In: Журнал Министерства народного просвещения [A Népművelési Minisztérium Folyóirata] 1851. LXX. 108 (III).

²⁶ Иконников В.С. Опыт русской историографии [Ikonnyikov, V. Sz.: Az orosz történetírás tapasztalatai] Киев [Kijev] 1892. t. 1./2. 926.

²⁷ Иваск У.Г. Личные библиотеки [Ivaszk, U. G.: Magánkönyvtárak] In: Русский библиофил [Orosz bibliofil] 1911./7. 89—90.

²⁸ Bár ennek az intézménynek I. G. Kalasnyikov sokkal több kiadványt adományozott, 1084 tételt 1523 kötetben, amiért a Legszentebb Szinódus 1848. december 31-én elismerését fejezte ki, és az adományról jelentést küldött mindkét főváros előljáróinak. Ld.: Знаменский П.: История Казанской духовной академии за первый дореформенный период ее существования (1842—1870 годы). [Znamenszkij, P.: A Kazanyi Teológiai Akadémia története fennállásának első, reform előtti szakaszában (1842—1870)] Казань, Тип. имп. ун-та [Kazany, Egyetemi nyomda] 1892. [2]. 513.

²⁹ Аристов В.В., Ермолаева Н.В. История научной библиотеки им. Н.И. Лобачевского: (1804—1850) [Arisztov, V.V. — Jermolajeva, N.V.: N. I. Lobacsevszkij tudományos könyvtár története (1804—1850)] Казань: Изд-во Казан. ун-та [Kazany, Egyetemi nyomda] 1985. 117.

A.I. Artemjev volt az, aki munkáiban rövid leírást adott a kéziratról a levéltárügy 19. század közepének megfelelő színvonala szerint.³⁰ Ugyancsak ő állapította meg, hogy a kézirat keletkezési ideje a 18. század eleje.

1933-ban, amikor létrehozták a *Kéziratok és ritka könyvek Osztályát*, a kéziratok nyilvántartására speciális leltárkönyveket állítottak össze, amelyek hatodik kötetében a 3660 — 4597 sorszámú jelzetek között 1936–1937-ben leltározták be publikált kéziratunkat az alábbiak szerint: „4494/21374”³¹. A koronákról. semiunciális (?) írás, 18. század, (hajtogatott) ívekben, 2 számozatlan + 49 számozott lap. Papírkötés.” A „Megjegyzések” rovatban lila tintával a következő áll: „a könyvraktárhoz tartozik 21374 II/55 szám alatt. 19/VIII-58”, azaz az állomány 1958. évi ellenőrzése során megállapították, hogy a kézirat a könyvtár könyvállományában van.

Az 1963. évi újraeléltározáskor a könyvtári állományra utaló 21374-es számot törölték a nyilvántartásból, megerősítették a kéziraatra utaló 4494-es számot, és átadták a kéziratot a könyvtári állományból a *Kéziratok és ritka könyvek Osztályának* állományába.³²

***

A jelenlegi publikálás feladatának tekinti, hogy maximálisan korrekt módon tükrözze a kézirat sajátosságait, alkalmas legyen a szöveg idézésére, a tudományos tájékoztató apparátus lehetővé tegye az olvasónak a forrás szövegében való tájékozódást, segítséget nyújtson a nehezen érthető idézetek megértéséhez, eligazítson a személy- és földrajzi nevekben.

A publikálás szempontjai,³³ amelyeket a kézirat előkészítése során alkalmaztunk, teljességgel megfelelnek az oroszországi előírásoknak,³⁴ ugyanakkor figyelembe vettünk egy sor szakmai — metodikai ajánlást a legújabb forrásközlések tapasztalataiból.³⁵

³⁰ Артемьев А.И. Исторические рукописи библиотеки императорского Казанского университета. Статья 1. [Artemjev, A.I.: A Kazanyi császári (cári) egyetem könyvtárának történelmi kéziratjai. Első közlemény] In: Журнал Министерства народного просвещения [A Népművelési Minisztérium Folyóirata] 1854. LXXV. 43—46 (III); Артемьев А.И. Описание рукописей, хранящихся в библиотеке императорского Казанского университета. [Uő: A Kazanyi császári (cári) egyetem könyvtárának őrzött kéziratok leírása] СПб. [Szentpétervár] 1882. 266—268.

³¹ Az № 21374 át van húzva piros ceruzával.

³² KFU NBL ORRK (ld. 2. jegyzet!) az 1963. év № 50. irata

³³ Az itt részletezett szempontok a forrásszöveg orosz nyelvű közlésére vonatkoznak. A magyar fordítás szempontjaira a bevezetőben utalunk. (a ford.)

³⁴ Лд. Правила издания исторических документов в СССР [A történelmi dokumentumok közlésének szabályai a Szovjetunióban] Москва [Moszkva] 1990.

³⁵ Лд. A litván dokumentumok kiadása során megfogalmazottakat: Методические рекомендации по изданию и изучению документов Литовской метрики [Módszertani ajánlások a Litván metrika dokumentumainak kiadásához és tanulmányozásához] Вильнюс [Vilnius] 1985; Каштанов С.М.: Правила издания Актов Русского

Az 1990. évi „Szabályok” elvárásaiból kiindulva a forrásközlők célszerűnek tartották, hogy az orosz szövegben megőrizték azokat a betűformákat, amelyek ma már nem használatosak. A közölt forrás közvetlenül az után keletkezett, hogy I. Péter cár 1710-ben bevezette a cirill abc reformját. Ennek következtében kikerültek a használatból a olyan betűformák, mint a „pszi” (Ψ), „kszi” (Ѣ), „omega” (ω) „izsica” (Υ) és mások.³⁶ Ezek létezése—továbbélése az orosz művelődés, az adminisztráció területén és általában a lakosság művelt köreiben különálló kutatási szempont a nyelvtörténetben és az írás történetében.

Ennek megfelelően a kézirat orosz szövegét betűhív formában közöljük, a használatból kikerült elemeket nem cseréltük fel mai alakjukra. A sor fölött kiemelt betűket visszahelyeztük a sorba és kurziváltuk, a rövidítéseket rekonstruáltuk és szögletes zárójelbe tettük. A kikopott szóvégi mássalhangzó után a keményjelet (ъ) nem állítottuk helyre. A kézirat írójának nyilvánvaló hibáit, pl. a kihagyott betűket szögletes zárójelbe tettük. A betűvel jelzett számokat a ma használatos arab számokkal cseréltük fel. A rajzolt iniciálékat, a piros tintával írott fejezetcímeket vastag szedéssel jelöltük. Az egyes lapok vége kettős függőleges vonallal van jelölve. A lapok száma, amely a kettős függőleges vonal után áll, a következő lapra vonatkozik. A helyesírás és az írásjelek a mai orosz nyelvi normák szerinti, a sorok fölötti jeleket mellőztük, meglétükre vagy hiányukra a jegyzetek sem utalnak. A szöveg bekezdésekre osztását a szöveg gondozói végezték el a szöveg grammatikai és logikai struktúrája szerint. Szavakat nem illesztettünk a szövegbe. Az illusztrációk, amelyeket a kézirat tartalmaz, a publikálás során méretarányosak maradtak, a grafikai szerkesztő munkája nyomán lehetővé vált az árnyalatok, a kontrasztok és egyéb jellemzők bemutatása.

A paleográfiai jellegű megjegyzések a sorok alatti utalásokban vannak. Az észrevételekre való utalásokat a sorok feletti számokkal jeleztük. A szögletes zárójelben lévő sorok fölötti számok a Kommentárokat jelzik.

государства [Kastanov, Sz. M.: Az orosz állam iratainak kiadási szabályai] In: Уд: Актовая археография. [Levéltári dokumentumok] Москва [Moszkva] 1998.

³⁶ Ld. erről magyar nyelven: H. Tóth Imre: Bevezetés a szláv nyelvtudományba. Szeged 1996. (a ford.)

О коронах

Nemea (nemeai) 198, 199
 Német ország 197
 Német-római Birodalom 216
 Nürnberg 197, 216

Olymposz 199
 Ostia 192, 193

örmények 209

Passavia (Passau) 235
 Pávia 214
 Peloponnészosz, félsziget 179, 200, 202
 Perinthosz, trákiai város 203
 perzsák 203, 212
 philippibeliek 178
 Phokisz 195, 199
 Piemont (piemonti) 177
 Portugália 219
 portugálok 219
 Pozsony (Posonium) 232, 235
 pythói 177

Ravenna 189
 Róma 189, 191, 195–197, 199, 204, 205,
 209, 214, 224, 225, 229, 235, 237
 rómaiak 179, 180, 183, 185, 189, 190, 193,
 201, 205, 207, 216
 Római Birodalom 216, 235

Sevilla 177
 skótok 218
 Strigonium ld. Esztergom
 Svájc 178
 Svédország 192

szamniszok 191
 Szerbia 229
 Szicília (szicíliai) 190, 192, 197, 201, 203
 Szikeon (Sicyon), görög város a Pelopon-
 nézszosz északkeleti részén 180
 Szlavónia 229

Tamasszosz, város Kréta szigetén 202
 Thesszaloniki 198, 202
 thesszalonikibeliek 178
 Toledó (Toletan) 179
 törökök 212
 Transsylvania ld. Erdély
 Tusculum 193
 Tyrosz, tyrosziak 191

Velence (velencei) 177, 223, 236
 Visegrád 231, 233
 vlahok (volochok) 186
 Vyšehrad 221

zsidók 189, 208, 216

Содержание

<i>Ю.А. Петров.</i> К читателям	3
<i>Bódis József.</i> Lectori salutem!	7
<i>Марта Фонт.</i> Корона, коронация, концепция короны в Венгрии	10
<i>Font Márta.</i> Korona, koronázás, korona-eszme Magyarországon	26
<i>Эндре Шахалми.</i> Источник русской рукописи, предположительные обстоятельства ее создания и ее политическое значение	40
<i>Sashalmi Endre.</i> Az orosz nyelvű kézirat forrása, a kézirat keletkezésének feltételezett körülményei és politikai jelentősége	56
<i>Э.И. Амерханова, М. Алёшин.</i> Археографическое описание рукописи и принципы публикации	71
<i>Amerkhanova, E., Aljosin, M.</i> Paleográfiai leírás és kézirattörténet	79
О коронах	87
Комментарии	158
А коронаkról	174
Указатель личных имен	239
Személynévmutató	246
Указатель географических и этнических названий	251
Földrajzi nevek és etnikumjelző elnevezések mutatója	253

Научное издание

Рукописный трактат «О коронах» начала XVIII в.:
памятник русско-венгерских культурных связей =
«A koronákról»: egy XVIII. század eleji kézirat,
az orosz-magyar kulturális kapcsolatok dokumentuma

Утверждено к печати
Ученым советом
Института российской истории РАН

Редактор О.А. Пруцкова
Макет и оформление Ю.В. Балабанов

Подписано к печати
Формат 60×90/16.
Гарнитура Таймс. Бумага офсетная. Печать офсетная
Усл. печ. л. 16. Уч.-изд. л. 18,2
Тираж 250 экз.

Издательский центр Института российской истории РАН
117036, Москва, ул. Дм. Ульянова, 19

Налоговая льгота — общероссийский классификатор продукции
ОК-005-93, том 2; 953000 — книги, брошюры

Отпечатано в полном соответствии с качеством
предоставленного оригинал-макета
в ООО «ИПК Парето-Принт»,
170546, Тверская область,
Промышленная зона Боровлево-1, комплекс №3А
www.pareto-print.ru
Заказ № 0056/14

9 785805 502584